

De republiek van Weimar en de Vlaamse beweging

Tweede deel: De betrekkingen

WINFRIED DOLDERER

Op het Duitse ministerie van Buitenlandse Zaken ressorteerde België onder afdeling II, bevoegd voor het Europese vasteland, uitgezonderd Engeland, Rusland en Skandinavië. Van 1923 tot 1926 en opnieuw van 1927 tot 1932 was daar als adjunct-referent belast met Belgische aangelegenheden Gesandtschaftsrat, later consul, Werner Neumeister. Het duurde niet lang voor Neumeister, die een intense belangstelling tentoonspreidde voor de Vlaamse zaak, in die functie in contact kwam met activistische ballingen en hun Duitse supporters. Vanaf einde de jaren twintig was dat vooral met Robert Paul Oszwald, de spilfiguur in de tussenoorlogse Duits-Vlaamse betrekkingen.⁶⁶

Neumeister deed sindsdien geregeld een beroep op de rijksarchivaris en liet zich adviseren in materies die verband hielden met de Flamenpolitiek van de Eerste Wereldoorlog, waarin Oszwald uiteraard thuis was zoals geen ander. Hij was sinds 1915 nauw betrokken geweest bij het bezettingsbeleid, en na de oorlog op het rijksarchief in Potsdam voornamelijk belast geweest met het beheer van de dossiers van het bezettingsbestuur. Hij beschikte ook over een netwerk van contacten in Vlaams-nationale kringen in België en onder uitgeweken activisten in Nederland en Duitsland.

Toen in november 1927 Willem de Vreese op het Duitse consulaat in Rotterdam melding maakte van het feit dat mede-activist George Roose het archief van de Raad van Vlaanderen, dat hij in bewaring had, in uitermate verdachte omstandigheden was kwijtgeraakt, werd Oszwald voor een bespreking op het ministerie van Buitenlandse Zaken ontboden.⁶⁷ Een jaar later was het ook Oszwald die de

66. Over de rol van Oszwald, cf. W. DOLDERER, De nieuwe Duits-Vlaamse toenadering na de Eerste Wereldoorlog. Een bijdrage tot de voorgeschiedenis van de collaboratie, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 46, 1987, nr. 4, pp. 211-223; jg. 47, 1988, nr. 2, pp. 109-128; nr. 3, pp. 129-139.

67. PAB, R 30140k, Brief van Simons aan Buitenlandse Zaken, s.d.; Aantekening Neumeister, Berlijn, 7 november 1927.

regering ervan op de hoogte bracht hoe het archief was verdwenen. Een van zijn Vlaamse ‘vertrouwensmannen’ had in een gesprek met een medewerker van Kamiel Huysmans gehoord dat A. Wullus de documenten voor 50.000 frank van de “*armoezaatier*” Roose had gekocht en dat die “*sukkelaar*” het archief zelf te koop had aangeboden.⁶⁸

Toen in de zomer van 1930 de Brusselse vereniging Recht voor Allen rijkskanselier Brüning verzocht de Belgische regering te wijzen op haar zogenaamde volkenrechtelijke verplichting tot amnestie, was het opnieuw Oswald die om uitsluitel werd gevraagd over de opstellers van het vertoogschrift. Hij greep de gelegenheid aan om zich uit te spreken voor een “*positieve reactie*” van Duitse kant, bijvoorbeeld door een officiële bevestiging dat het wapenstilstandsakkoord van Compiègne en het verdrag van Versailles wel degelijk clausules bevatten over amnestie voor collaborateurs.⁶⁹ Een advies dat – zoals we konden vaststellen – niet werd opgevolgd. Op verzoek van het ministerie van Buitenlandse Zaken bracht Oswald tenslotte vanaf het einde van de jaren twintig herhaaldelijk verslag uit over de politieke biografie van oud-activisten die de Duitse overheid om een of andere gunst hadden gevraagd.⁷⁰

68. PAB, R 70303, Aantekening, Brussel, 7 november 1928 (met commentaar Buitenlandse Zaken: “*Overhandigd door rijksarchivaris Oswald. Het gaat om een mededeling uit Vlaamse kringen.*”).

69. PAB, R 70305, Brief van Oswald aan Neumeister, Potsdam, 22 juli 1930.

70. Zo getuigde hij in april 1929 over de Mechelse brouwer Hendrik Deckers, ex-lid van de Raad van Vlaanderen, dat die “*veeleer een ‘conjunctuuractivist’ dan een overtuigd Vlaming*” was: PAB, R 70304, Brief van Oswald aan Buitenlandse Zaken, Potsdam, 24 april 1929. In september 1929 sprak hij zich uit voor het verzoek van de Gentse ex-activist Viktor Hugo Vickerman om naturalisatie in Duitsland. Vickerman, aldus Oswald, was “*Duitsvriendelijk sedert de bezetting van België*”, met een Duitse getrouwd en “*een van de weinige Vlamingen die na de verdrijving uit België de Duitse autoriteiten niet om steun*” hadden gevraagd: PAB, R 70304, Aantekening Neumeister, Berlijn, 25 september 1929. Toen de Duitse ambassade in Parijs in december 1929 op gezag van een Vlaamse zegsman meldde dat Pieter Tack en Karel Heynderickx uit vrees voor arrestatie uit België zouden zijn gevlucht, verklaarde Oswald dat dat totaal ongelooftwaardig was. Van politieke vervolging van de twee gewezen topactivisten kon er volgens hem geen sprake zijn. Tack en Heynderickx werden “*in 1917/18 rijkelijk door ons bezoldigd en in 1919 zeer rijkelijk schadeloos gesteld*”. Maar nu hoopten ze kennelijk, zo bleek volgens Oswald uit hun correspondentie met hem, nog meer geld te kunnen aftroggelen van de Duitse regering. Wellicht was dat de achtergrond van het verhaal over de zogezegd dreigende arrestatie: “*Waarom zouden ze in België vervolgd zijn waar zelfs Borms ongemoeid leeft?*”: PAB, R 70305, Brief van Ambassade aan Buitenlandse Zaken, Parijs, 24 december 1929; Aantekening Buitenlandse Zaken, Berlijn, 27 december 1929. In mei 1926 sprak Oswald zich in een brief aan Staatssecretaris Otto Meissner, stafchef van de Rijkspresident, uit voor een maandelijks financiële steun aan oud-activist George Roose die in Duitsland tevergeefs als schrijver aan de kost had pogen te geraken en in de “*allerarmtierigste*

Uiteraard nam Oszwald zijn functie van informeel regeringsadviseur in Vlaamse kwesties te baat om Vlaams-nationalisten en ex-activisten toegang te verschaffen tot gezaghebbende Duitse kringen. In juni 1928 zorgde hij ervoor dat Victor Leemans een spreekbeurt mocht houden voor de Deutsche Gesellschaft von 1914, een vereniging van conservatieve ambtenaren, militairen en politici in Berlijn. Voor alle zekerheid vroeg de Gesellschaft vooraf om toestemming van het ministerie van Buitenlandse Zaken. De bevoegde adjunct-directeur van de afdeling II, Bernhard Wilhelm von Bülow, die zelf lid was van het conservatieve genootschap, liet weten geen bezwaar te hebben tegen het geplande optreden van de jonge Vlaams-nationalist, mits het in besloten kring gebeurde, de *“strengste discretie”* in acht werd genomen en niets in het publiek uitlekte. Hij vond het zelfs wenselijk, zo voegde Bülow eraan toe, dat *“in de geschoolde en politiek leidinggevende bovenlaag de kennis van en het begrip voor wat er in Vlaanderen eigenlijk aan de gang is, niet stilaan weer verdwijnt”*.⁷¹

Uiterlijk in 1928 bracht Oszwald ook de vooraanstaande oud-activist Raf Verhulst, die sinds het einde van de oorlog als lector Nederlands les gaf aan de universiteit Göttingen, in contact met het ministerie van Buitenlandse Zaken. Die relatie lijkt in de loop van de tijd zo hecht geworden te zijn dat Verhulst zich tenslotte ook met persoonlijke problemen tot Neumeister richtte. In maart 1932 schreef hij hem vanuit Aken een brief in het Nederlands waarin hij mededeelde dat hij eerlang een galoperatie moest ondergaan. Hij beriep zich op *“onzen gemeenschappelijken vriend Oszwald”* die in een van zijn laatste brieven aan Verhulst zou hebben doen verstaan *“dat u een middel zag mij steun te doen toekomen”*. Neumeister zorgde ervoor dat Verhulst een uitkering van 300 mark kreeg als bijdrage in de kosten van de ingreep.⁷²

Het geld was ongetwijfeld goed besteed aan iemand die zich voor de Duitse zaak in hoge mate verdienstelijk had gemaakt, niet alleen tijdens de oorlog. Ook in de latere propagandaslag rond de zogenaamde Belgische franc-tireur-oorlog liet

omstandigheden” in de buurt van Leipzig leefde: *“De ellende is zo groot dat hij niet weet waar hij de volgende dag brood vandaan moet halen. De nood is bij hem zo bitter als bij niemand anders.”* De Rijkspresident keurde daarop een maandelijkse uitkering aan Roose goed van 60 mark voor de duur van twee jaar vanaf 1 juli 1926: PAB, R 30140k, Brief van Oszwald aan Meissner, Potsdam, 5 mei 1926; Aantekening Neumeister (?), s.d.; Brief van Ministerie van Financiën aan Buitenlandse Zaken, s.d.

71. PAB, R 70303, Brief van Hauckwitz (Secretaris-generaal Deutsche Gesellschaft) aan von Bülow, Berlijn, 21 juni 1928; Brief van von Bülow aan Hauckwitz, Berlijn, 23 juni 1928.

72. PAB, R 70306, Brief van Verhulst aan Neumeister, Aken, 28 maart 1932; Aantekening Neumeister, Berlijn, 15 april 1932.

Verhulst zich niet onbetuigd, uiteraard als pleitbezorger van de Duitse stelling dat de slacht- en brandpartijen van augustus 1914 gerechtvaardigde represailles waren geweest tegen acties van Belgische sluipschutters.

Die ruzie laaide in 1928 nog eens hoog op. De Würzburgse jurist Christian Meurer had in een ambtelijke publicatie het Duitse standpunt uiteengezet.⁷³ De Leuvense professor Fernand Mayence gaf daarop een boekje uit waarin hij het betoog van Meurer als “*legende*” doodverfde.⁷⁴ De brochure onder de schuilnaam “*Jan Terzake*” waarmee Verhulst dan op zijn beurt Mayence van antwoord diende, zorgde voor een politieke primeur. Voor het eerst sinds de oorlog zette het ministerie van Buitenlandse Zaken in Berlijn het licht op groen om regeringsgeld uit te trekken voor propaganda tegen België. Op 6 oktober 1928 noteerde Neumeister dat hij terugkwam op zijn “*vroeger geopperde bezwaren tegen een openbare bespreking van de Leuvense gebeurtenissen*” Hij sprak zich nu uit voor financiële steun aan de publicatie van het geschrift van Verhulst, mits het boekje in België werd uitgegeven, niet in het Duits verscheen en “*in geen opzicht een verband met Duitse diensten*” herkenbaar was.⁷⁵

Het lijkt niet onwaarschijnlijk dat het initiatief tot deze aanbeveling uitging van Oszwald die [het zich] ook later nog [gelegen liet] nu en dan de aandacht in regeringskringen op zijn Vlaamse strijdmakker [te] vestigde[en]. In februari 1931 stuurde hij een brochure naar het ministerie van Buitenlandse Zaken waarin Verhulst, naar aanleiding van het Belgische eeuwfeest, de draak stak met kardinaal Van Roey. Oszwald verbond er een algemeen politieke opmerking aan. Hij wees erop dat België – dankzij de Vlaamse kwestie – het zwakke punt was in het Franse systeem van allianties. De Franse machtspositie in Europa was daar “*het gemakkelijkst kwetsbaar*”. Het lag dus voor de hand dat de werkzaamheid van Verhulst voor Duitsland “*van heel algemeen belang*” was. Die keer werd Oszwald evenwel afgescheept met een vrijblijvend dankschrijven.⁷⁶

Ook toen Verhulst begin 1932 om leeftijds- en gezondheidsredenen als lector in Göttingen ontslag nam, lieten Oszwald en Neumeister hem niet in de kou staan.

73. Ch. MEURER, *Der belgische Volkskrieg*, in: *Völkerrecht im Weltkrieg 1914-1918*, deel II, Berlijn, 1927, pp. 129-251.

74. F. MAYENCE, *La Légende des francs-tireurs de Louvain*, Leuven, 1928.

75. PAB, R 70303, Brief van Neumeister aan Ministerialdirektor de Haas (Buitenlandse Zaken, afdeling III), Berlijn, 6 oktober 1928; cf. ook C. LEJEUNE, *Die deutsch-belgischen Kulturbeziehungen [...]*, p. 91.

76. PAB, R 70306, Brief van Oszwald aan Legationsrat von Friedeburg, Potsdam, 10 februari 1931; Brief van Buitenlandse Zaken aan Oszwald, Berlijn, 14 februari 1931.

Zij zorgden ervoor dat hij van rijkspresident Paul von Hindenburg een erpensioen kreeg van jaarlijks 1.500 mark. Oszwald richtte begin april 1932 een verzoek in die zin tot het bureau van de president; Neumeister bepleitte de zaak in bijzonder warme bewoordingen in een schrijven aan het ministerie van Binnenlandse Zaken dat over het dossier moest beslissen.

Hij wees erop dat Verhulst het *“laatste levende lid van de Raad van Vlaanderen”* was dat *“in een onvoldoende beveiligde economische situatie”* verkeerde. Indien dat in Vlaanderen, waar de man hoog gewaardeerd werd, bekend raakte, dan zou daarvoor het *“aanzien”* van Duitsland schade oplopen. Neumeister herinnerde eraan dat rijkskanselier Theobald von Bethmann-Hollweg in 1917 de leden van de Raad van Vlaanderen niet alleen politieke steun had beloofd, maar ook *“ruime toezeggingen”* had gedaan om hun materiële toekomst veilig te stellen. Verhulst koesterde een *“echt gevoelen voor Duitsland”*; hij had *“waardevolle”* diensten bewezen door het Duitse standpunt te verdedigen over de schuld aan de oorlog, de franctireurs-kwestie en herstelbetalingen. Hij had het Vlaamse publiek *“voorgelicht”* over de *“schade”* die het verdrag van Versailles Vlaanderen en Europa had berokkend. Het viel te verwachten, aldus Neumeister, dat Verhulst in die zin zou blijven voortwerken.⁷⁷

Ten laatste vanaf 1927, zo blijkt uit de bovenstaande gegevens, hield Oszwald, de spilfiguur in de tussenoorlogse Duits-Vlaamse betrekkingen, via Neumeister regelmatig contact met het ministerie van Buitenlandse Zaken. Door zijn toedoen raakte kennelijk ook Verhulst daarbij betrokken. In de geciteerde brief van maart 1932 waarin hij het over *“onzen gemeenschappelijken vriend Oszwald”* had, maakte Verhulst ook gewag van een onderhoud met Neumeister. Die zou hem hebben aangeraden de galoperatie die hem boven het hoofd hing, zo lang mogelijk uit te stellen. Was dat de enige persoonlijke ontmoeting?

De vertrouwelijke toon in de brief, de verwijzing naar *“onzen gemeenschappelijken vriend”*, doet vermoeden dat de relaties – zeker tussen Neumeister en Oszwald – wellicht hechter en de contacten veelvuldiger waren dan uit de nog beschikbare documenten blijkt. Men kan zich voorstellen dat de adjunct-referent op Buitenlandse Zaken en de rijksarchivaris bij zulke gelegenheden niet alleen van gedachten wisselden over de Flamenpolitiek van de Eerste Wereldoorlog, maar ook over eigentijdse problemen betreffende de verhouding met België. En dat doet vermoeden dat Neumeister zich intenser inleefde in de zienswijze en politieke ideeën van zijn gesprekspartner dan zijn functie als regeringsambtbaar eigenlijk toeliet.

77. PAB, R 70306, Brief van Ministerie van Binnenlandse Zaken aan Buitenlandse Zaken, Berlijn, 8 april 1932; Brief van Neumeister aan Binnenlandse Zaken, Berlijn, 22 april 1932.

Zijn advies van oktober 1928 om de uitgifte van de francireurs-brochure van Verhulst te subsidiëren, viel moeilijk te rijmen met het officiële beleid van niet-inmenging in Belgische aangelegenheden dat de Duitse diensten in Brussel en Berlijn voorstonden. Wel kan men in dit geval desnoods nog redeneren dat het hier niet ging om steun aan het radicale Vlaams-nationalisme met de bedoeling de Belgische staat te ontwrichten, maar om de verdediging van het Duitse standpunt in een propaganda-geschil met België. Twee maanden later echter ging Neumeister duidelijk over zijn grens.

In een vertrouwelijk schrijven aan de persafdeling van het ministerie van Buitenlandse Zaken bepleitte hij op 4 december 1928 “*met hoogdringendheid*” de uitkering van subsidies van telkens 3.000 mark aan de Vlaams-nationalistische tijdschriften *Vlaanderen* en *Jong-Duitschland*. Blijkens een mededeling van Oszwald, zo schreef hij, verkeerden beide bladen “*ondanks steun van Hollandse kant*” in financiële moeilijkheden die echter “*door betrekkelijk geringe subsidies kunnen worden verholpen*”. Om zijn verzoek kracht bij te zetten beklemtoonde Neumeister de politieke waarde van het Vlaams-nationalisme voor de Duitse belangen. Electoraal stond de Frontpartij met zes op de 187 volksvertegenwoordigers in de Belgische kamer weliswaar nog zwak in haar schoentjes. Maar dat was volgens Neumeister te wijten aan het conservatieve stemgedrag van de oudere generatie flaminganten die het weliswaar ruimschoots eens was met het nationalistische programma, maar toch verknocht bleef aan de katholieke partij. Daartegenover hadden de nationalisten de jeugd geheel en al op hun hand. Naarmate die jongeren de stemgerechtigde leeftijd bereikten, zou het nationalisme dus uitgroeien tot een belangrijke politieke factor en tenslotte ook ingang vinden in het algemeen aanvaarde programma van de gematigde flaminganten.

Zowel *Vlaanderen* als *Jong-Duitschland*, aldus Neumeister, namen tegenover Duitsland een “*heel gunstige*” houding aan. Beide tijdschriften bestreden de “*leugen*” dat Duitsland alleen schuldig was aan de oorlog, ze bepleitten de teruggave van Eupen-Malmédy en de dadelijke ontruiming van de bezette Duitse gebieden en ze zetten zich schrap tegen de “*imperialistische eisen van de Belgische chauvinisten, de voorvechters van een Europese hegemonie van Frankrijk*”. Beide redacties “*hebben ons reeds laten weten dat ze ons hun bladen graag ter beschikking zullen stellen indien wij speciale wensen hebben*”. Er kon dus, zo besloot Neumeister, geen twijfel over bestaan “*dat de versterking van de Vlaamse beweging in België van het aller grootste politieke belang voor Duitsland is*”.⁷⁸

78. PAB, R 30142k, Aantekening Neumeister, Berlijn, 4 december 1928; cf. ook L. WILS, *Honderd jaar [...], deel 2*, pp. 208-209; E. VERHOEYEN, De financiering van het dagblad ‘De Schelde - Volk en Staat’, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 46, 1987, nr. 4, p. 231, noot 25.

De invloed van Oszwald is in dit document onmiskenbaar. De voorstelling dat het Vlaams-nationalisme de beweging was die op het punt stond Vlaanderen te veroveren, werd in de loop van de jaren twintig door Duitse ambassadeurs in Brussel herhaaldelijk en uitdrukkelijk tegengesproken. Ook de opmerking over de Belgische “*chauvinisten*” als “*voorvechters*” van de Franse hegemonie was eigenlijk vreemd aan de visie die tot dan toe door de Duitse regering werd beleden. Maar wel behoorde een en ander tot de kernpunten in het wereldbeeld van de rijks-archivaris en zijn rechtse volgelingen.

Een antwoord van de persafdeling op het voorstel van Neumeister is niet behouden. Het bewijs dat de sommen waarom hij had gevraagd, daadwerkelijk werden uitgekeerd, ontbreekt dus. Het is nochtans zeer waarschijnlijk dat dit gebeurde. Daarop wijst een episode die zich ruim een half jaar later voordeed.

Einde juli 1929 vroeg de Reichsverband für die katholischen Auslandsdeutschen het ministerie van Buitenlandse Zaken om een bijdrage van 500 mark in de kosten voor een bezoek van Victor Leemans, uitgever van *Jong Dietschland*. Neumeister keurde het verzoek zonder meer af. Hij deed dat met de volgende redenering: Leemans die hem “*persoonlijk bekend*” was, zo schreef hij, “*respectievelijk het tijdschrift Jong Dietschland werden in de laatste tijden door uitkering van geld, zendingen van tijdschriften en boeken enzovoort zo rijkelijk gesteund dat bij mijnheer Leemans kennelijk de opvatting is opgekomen dat de Duitse fondsen voor hem onuitputtelijk zijn en hij ook nog zijn periodieke reizen naar Duitsland die hij tot dusver zelf placht te bekostigen, in de toekomst op Duitse fondsen kan verhalen*”.⁷⁹

De veelvuldige activiteiten van Oszwald bleven in Belgische regeringskringen en in de Franstalige pers uiteraard niet onopgemerkt. De irritaties liepen almaar hoger op en uiteindelijk trok ambassadeur Alfred Horstmann in Brussel aan de alarmbel. Aanleiding daartoe gaf een *Vlaanderen*-nummer dat de redactie van het tijdschrift *Süddeutsche Monatshefte* in mei 1929 had gepubliceerd, met bijdragen van o.m. Raf Verhulst, Victor Leemans, de studentenleider Geert de Rijcker, Angela Dosfel en natuurlijk de toen meest gezaghebbende Vlaanderen-deskundige aan Duitse kant.⁸⁰

In zijn opstel over “*de internationale positie van Vlaanderen*” schetste Oszwald de geschiedenis van de Zuidelijke Nederlanden en de Vlaams-Duitse betrekkingen

79. PAB, R 70305, Aantekening Neumeister, Berlijn, 29 juli 1929.

80. R.P. OSZWALD, Die zwischenstaatliche Stellung Flanderns, in: *Süddeutsche Monatshefte*, jg. 26, mei 1929, nr. 8, pp. 550-554.

vanaf de vroege middeleeuwen en poogde aan de hand van het verhaal van het Belgisch-Nederlandse Schelde-verdrag van 1925 zijn stelling kracht bij te zetten dat België sinds 1918 een Franse vazal was: *“De Belgische staat die zowel door zijn ontstaan als ook door zijn leiders politiek en economisch aan Frankrijk gekluisterd is en heden alleen nog als een voorpost van Frankrijk kan worden beschouwd, tracht ook vandaag nog Vlaanderen onder zijn juk te houden. Ja, hij streeft als een overwinnaar van de wereldoorlog naar uitbreiding buiten Vlaanderen en heeft niet alleen Eupen-Malmédy aan het Duitse Rijk op wederrechtelijke manier ontfoetseld, maar wil ook de Hollandse gebieden in Zeeuws-Vlaanderen en in Limburg onder zijn gezag of althans in economische afhankelijkheid brengen. Daarmee streeft hij een geheel en al Frans doel na, namelijk de beheersing van de Rijn-mondingen. Op weg naar dit doel treedt hem het ontwaakte Vlaanderen tegemoet dat hier als voorpost niet alleen voor Holland, maar ook voor Duitsland vecht en waarvan de volksbewuste leiders in een Grootnederlandse staat de beveiliging zien tegen Franse aanspraken en tegelijk de waarborg voor het behoud van het evenwicht in Europa”*.⁸¹

In België barstte de bom met enkele maanden vertraging. In augustus 1929 kwam het artikel van Oszwald ter sprake in de Franstalige pers waarin het werd afgeschilderd als het zoveelste bewijs voor het ‘gekonkel’ van Vlaamse separatisten met Duitse geestverwanten. Voor ambassadeur Horstmann was dat gesneden koek. Gretig greep hij de kans aan om de aandacht van de centrale in Berlijn op de volgens hem *“in hoge mate schadelijke”* bedrijvigheid van Oszwald te vestigen. De man was *“onvermoeibaar”* in de weer om de *“ontwikkeling van de Duits-Belgische betrekkingen”* in het gedrang te brengen en het *“wantrouwen in België tegen de loyale bedoelingen van de Duitse politiek”* aan te wakkeren, klaagde de ambassadeur. Voor zijn Belgische gesprekspartners was het feit dat Oszwald als rijksarchivaris in overheidsdienst was, een verzwarende omstandigheid; zijn gestook werd op die manier gemakkelijk vereenzelvigd met het Duitse regeringsbeleid. Alle klachten van de ambassade bij Belgische instanties over Duitsvijandige uitspattingen in de Belgische publieke opinie ketsten stevast af op verwijzingen naar de activiteiten van Oszwald. Ook *“gematigde Vlaamse kringen”* namen tegenover Duitsland reserves in acht die afbreuk deden aan *“het nastreven van voor ons gunstige politieke doelen”*, uit vrees vereenzelvigd te worden met het Vlaamse extremisme en zijn Duitse pleitbezorgers. Horstmann besloot zijn betoog met een *“dringend verzoek”* Oszwald op het hart te drukken zich van zijn *“agitatorische bedrijvigheid te onthouden”* zolang hij in overheidsdienst was.⁸²

81. R.P. OSZWALD, Die zwischenstaatliche Stellung [...], p. 551.

82. PAB, R 70305, Brief van Horstmann aan Buitenlandse Zaken, Brussel, 27 augustus 1929.

Het antwoord uit Berlijn dat de ambassadeur drie weken later kreeg, luidde dat de “*politieke tendens*” in het gewraakte opstel van de rijksarchivaris “*uiteraard nooit ambtelijke goedkeuring kan wegdragen*”, maar dat de zaak eigenlijk ook niet zo belangrijk was. De betekenis van Oszwald werd in België zeker schromelijk overschat. Wat hij tot dusver had uitgespookt, was alvast niet van aard om een publicatieverbod tegen hem te rechtvaardigen. De Belgen zouden er trouwens geen graten in mogen zien dat Oszwald ambtenaar was, want de “*ergste stokers aan Belgische kant*”, onder wie Armand Wullus en professor Mayence, waren dat ook en die werden evenmin op het matje geroepen. Waarom zou de Duitse regering dus sancties moeten nemen tegen Oszwald? Nochtans wilden ze in Berlijn graag een poging doen de enthousiaste Vlamingenvriend ertoe te overhalen “*dat hij publieke uitspraken over de politieke kant van de Vlaamse kwestie voortaan achterwege laat*”.⁸³

Einde september 1929 kwam de zaak-Oszwald aan bod in een onderhoud tussen een Duitse diplomaat en de directeur van de politieke afdeling van het Belgische ministerie van Buitenlandse Zaken, Le Tellier. De Duitser nam de gelegenheid te baat om zijn gesprekspartner op de hoogte te brengen van de redenering die in de boven geciteerde instructie uit Berlijn was vastgelegd: de Duitse overheid had geen houvast om tegen Oszwald op te treden, zolang de Belgische regering niet hetzelfde deed tegen eigen ambtenaren die zich bezondigden aan Duitsvijandige agitatie; Verder werd het stilaan hoog tijd om komaf te maken met de anti-Duitse campagne in Belgische “*musea en scholen*”.

In haar verslag over dit gesprek bekleemtoonde de ambassade nog eens dat Oszwald ook in Vlaams-nationalistische kringen slecht aangeschreven was wegens zijn werkzaamheid tijdens de oorlog en zijn houding in het geschil om de franctireurskwestie. Behalve de Vlaamse ballingen in Nederland en Duitsland droegen eigenlijk “*slechts extremisten zoals Ward Hermans en jeugdige heethoofden onder de studenten*” Oszwald een goed hart toe.⁸⁴

De hernieuwde waarschuwing uit Brussel was evenwel al niet meer nodig om in Berlijn een strafoperatie tegen de rijksarchivaris op gang te brengen. Daar had intussen de adjunct-directeur van de afdeling II, von Bülow, de zaak in handen genomen en Neumeister als bevoegd referent opdracht gegeven Oszwald “*nadrukkelijk*” diets te maken “*dat zijn houding in de Vlaamse kwestie afbreuk doet aan onze ambtelijke politiek*”. Neumeister moest hem verzoeken “*zich voortaan te onthouden*”.

83. PAB, R 70305, Brief van Buitenlandse Zaken aan Ambassade Brussel, Berlijn, 19 september 1929.

84. PAB, R 70305, Brief van Ambassade aan Buitenlandse Zaken, Brussel, 25 september 1929.

van uitspraken over de Vlaamse beweging". De instructies die von Bülow op 14 september 1929 op papier zette, vormen ongetwijfeld een sleuteldocument. Zij bevatten een bondige uiteenzetting van het officiële Duitse standpunt tegenover het Belgische nationaliteitenvraagstuk in de tussenoorlogse jaren vóór 1933.

Volgens von Bülow had Duitsland tegenover België drie wezenlijke belangen: ten eerste, Belgische steun verkrijgen in de Volkenbond in materies die verband hielden met het verdrag van Versailles en de Europese economische orde; ten tweede, de greep van Frankrijk op België verzwakken; ten derde, zo mogelijk Eupen-Malmédy terugkrijgen. Dit alles vergde goede relaties en verstandhouding met de *"feitelijke machthebbers in België"*. De belangrijkste vereiste was dat Duitsland geen enkele belangstelling meer toonde voor de Vlaamse kwestie. Voor de Belgische regering, aldus von Bülow, was Duitse steun aan de Vlaamse beweging, vooral al wat zweemde naar materiële hulp voor Vlaamse organisaties, *"uiteraard ondraaglijk"*. De Duitsers moesten alles achterwege laten wat de indruk kon geven dat ze uit eigenbelang de Vlamingen tegen hun regering wilden uitspelen. Het was onverantwoord de kansen van de mensen in Eupen-Malmédy kwijt te spelen omwille van de Vlamingen. Volgens von Bülow was het bovendien *"volstrekt onzeker"* of Duitsland gebaat zou zijn met een overwinning van het Vlaams-nationalisme. Een splitsing van België zou vroeger of later ongetwijfeld de aansluiting van Wallonië bij Frankrijk tot gevolg hebben en dan zou het Franse leger aan de Maas komen te staan: *"Ons belang vereist het behoud van een welstellend, onafhankelijk en stevig België en een buur met wie wij politieke alsmede economische zaken kunnen doen"*.⁸⁵

Op 24 september 1929 werd Oszwald op het ministerie van Buitenlandse Zaken ontboden. Neumeister verwachtte hem in zijn kantoor met op zijn bureau de instructies van von Bülow. *"Ik weet al"*, zei Oszwald toen hij het papier zag, *"weer een verslag van mijnheer Horstmann"*. Dat de ambassadeur hem niet in het hart droeg, wist hij. *"Begrijp me niet verkeerd"*, was het antwoord. *"Het gaat om het standpunt van Buitenlandse Zaken. Wat ik voor mij heb, is geen verslag uit Brussel"*. Neumeister zette dan de inhoud van de instructies uiteen. Oszwald gaf zich niet meteen gewonnen: als historicus, zo beweerde hij, gaf hij in zijn publicaties altijd een *"streng historische voorstelling"* van zaken zonder ooit een subjectieve visie te laten doorschemeren. Toen Neumeister daarop verwees naar het artikel in de

85. PAB, R 70305, Brief van von Bülow aan Neumeister, Berlijn, 14 september 1929; cf. C. LEJEUNE, *Die deutsch-belgischen Kulturbeziehungen [...]*, p. 94; C. NUNN, *Belgiën zwischen [...]*, pp. 133-134.

Süddeutsche Monatshefte, gaf Oszwald tenslotte toe dat hij daar wel wat uit de bol was gegaan, bood zijn excuses aan en beloofde beterschap.⁸⁶

Ruim vijf jaar later, op 8 februari 1935, vinden we Oszwald terug op het Berlijnse ministerie van Buitenlandse Zaken, deze keer niet op het beklagdenbankje, maar in een gespreksronde van topambtenaren die moest beslissen over een verzoek van het VNV voor een Duitse subsidie van 120.000 mark. De meningen waren verdeeld. De vertegenwoordiger van het Reichswehrministerium, het ministerie van Oorlog, pleitte ervoor de wens van het VNV in te willigen.⁸⁷ Doorslaggevend echter was de afwijzende houding van de woordvoerder van Buitenlandse Zaken die het traditionele standpunt van zijn ministerie vertolkte: met materiële steun aan “*extremistische*” Vlaamse splintergroepen waren volgens hem de Duitse belangen niet gediend. Men mocht niet buiten beschouwing laten dat de Vlaamse beweging “*als geheel*” er in België “*onstuitbaar*” op vooruitging zonder hulp van buitenuit. Een uitkering aan het VNV bracht bovendien het risico met zich mee dat ze niet geheim bleef en Duitsland erdoor “*gecompromitteerd*” raakte.⁸⁸

De transactie ging dus niet door, maar de Duitsers wilden het VNV ook niet helemaal in de kou laten staan. Bij wijze van compensatie kreeg de Vlaams-nationalistische partij een kosteloze levering van Duitse boeken en tijdschriften via het ministerie van Propaganda.⁸⁹

De episode geeft niet alleen uitsluitsel over de Duitse inschatting van het VNV op dat tijdstip, maar ook over de gewijzigde rol van Oszwald binnen de Duitse structuren. Ten tijde van de republiek van Weimar was zijn advies als Vlaanderen-deskundige in regeringskringen alleen gevraagd als het om het verleden ging, om materies in verband met de nasleep van de Flamenpolitiek. Dat beantwoordde ook aan zijn functie als rijksarchivaris.

Daarenboven was Oszwald uiteraard druk, en niet altijd zonder succes, in de weer als lobbyist van het radicale Vlaams-nationalisme. Maar hij kreeg geen vat op het officiële Duitse België-beleid, behalve in een enkel geval einde 1928 toen hij erin

86. PAB, R 70305, Aantekening Neumeister, Berlijn, 24 september 1929; Aantekening Neumeister, Berlijn, 15 juni 1930.

87. B. DE WEVER, *Greep naar de macht. Vlaams-nationalisme en Nieuwe Orde. Het VNV 1933-1945*, Tiel-Gent, 1994, p. 198.

88. PAB, R 30140k: Aantekening Buitenlandse Zaken, Berlijn, 8 februari 1935.

89. PAB, R 30140k, Brief van Emmendorfer aan Roediger (Buitenlandse Zaken), Essen, 9 april 1935; Brief van Renthe-Fink (Buitenlandse Zaken) aan Ministerie van Propaganda, Berlijn, 30 april 1935.

slaagde geld los te peuteren voor de tijdschriften *Vlaanderen* en *Jong-Duitschland*. Dit succes was echter veeleer te wijten aan zijn informele contacten met een ondergeschikte ambtenaar op Buitenlandse Zaken dan dat het een koerswijziging van de officiële Duitse politiek zou hebben betekend. Juist daarom is het zo opmerkelijk Oszwald in 1935 terug te vinden in een beraad van Duitse topambtenaars als enige deelnemer zonder politieke functie. Kennelijk trok het radicale Vlaams-nationalisme nu de aandacht op een hoger niveau van de Duitse politiek, waardoor ook de rol van een deskundige als Oszwald opgewaardeerd werd.

De machtsoverdracht aan de nationaal-socialisten in januari 1933 had algemeen in kringen van activistische ballingen en hun Duitse vrienden de verwachting doen ontstaan dat het Vlaams-nationalisme nu op meer officiële Duitse welwillendheid kon rekenen dan voordien. In april 1933 al bepleitte de jurist Walther Reusch, een van de volgelingen van Oszwald, Duitse steun aan het Verdinaso. Hij stelde een jaarlijkse uitkering van 20.000 mark voor en signaleerde dat het Verdinaso geïnteresseerd was in hulp van Duitse militaire deskundigen om terreuraanslagen te plegen. Duitsland had volgens Reusch belang bij een “*revolutionaire beweging*” in Vlaanderen. Het nieuwe bewind had geen boodschap meer aan de doctrine van wijlen Gustav Stresemann, minister van Buitenlandse Zaken van de republiek van Weimar, dat de vesting Luik minder gevaarlijk was voor Duitsland in Belgisch bezit dan in Franse handen; en dat Duitsland daarom gebaat was met het bestaan van de Belgische staat. In geval van oorlog, aldus Reusch, zou het hoe dan ook de Franse generale staf zijn die het in Luik voor het zeggen zou hebben.⁹⁰

In mei 1933 zette de Bund der Vlamenfreunde, een vereniging van activistische ballingen en sympathiserende Duitsers die sedert uiterlijk 1930 in Berlijn bestond, een manifestatie op het getouw om de belangstelling te beklemtonen voor het “*Duitsdom*” buiten de rijksgrenzen. “*Van het Baltikum tot het Kanaal*” was de leuze van de vergadering in de Berlijnse zoo, waarbij ook nazi-chef-ideoloog Alfred Rosenberg betrokken was. Die vergadering was kennelijk bedoeld om nog eens de saamenhorigheid van de “*Nederduitse*” gewesten tussen Duinkerke en de Oostzee in de verf te zetten. Enkele weken later, op 14 juni 1933, kreeg het ministerie van Buitenlandse Zaken een afgevaardigde over de vloer van de Bund der Vlamenfreunde. Marcel Romeo Breyne, gewezen topactivist in het krijgsgevangenenkamp Göttingen, docent Afrikaanse taal- en letterkunde aan de universiteit Berlijn en werkzaam in de “*talendienst*” van Buitenlandse Zaken, kwam de “*medewerking*” aanbieden van de activistische ballingen in Duitsland bij een gebeurlijke nieuwe Duitse Flamenpolitiek.⁹¹

90. PAB, R 70354, Verslag Reusch, Giessen, 26 april 1933.

91. PAB, R 30140k, Aantekening Buitenlandse Zaken, Berlijn, juni 1933.

In een onderhoud met twee ambtenaren van het ministerie bekleemtoonde Breynne de “*hechte banden tussen nationaal-socialistische kringen en de in Duitsland woonachtige, uit België verdreven Vlamingen*”. Uiteraard, zo verzekerde hij, beseften hij en zijn vrienden dat de Duitse regering niet openlijk kon uitkomen voor steun aan het Vlaams-nationalisme. Wat zij op het oog hadden, was een “*vertrouwensrelatie*” scheppen tussen Buitenlandse Zaken en de Bund der Vlamingvrienden. Wenselijk vonden ze ook “*een soort morele ruggensteun*” van regeringszijde tegen de “*bespieding*” van activistische ballingen door de Belgische ambassade.

Het beleid van niet-inmenging in de Vlaamse kwestie bleef nochtans ook tijdens de vooroorlogse jaren van het Derde Rijk de officiële gedragslijn tegenover België. Vanuit Brussel waarschuwde ambassadeur Hugo von Lerchenfeld in juni 1933 nog eens dat Duitsland geen grotere fout kon maken dan het Vlaamse radicalisme te willen bevorderen. Het averechtse effect zou zijn dat, na een splitsing van België, Wallonie bij Frankrijk zou aansluiten, maar Vlaanderen zeker niet bij Duitsland.⁹² De Belgische ambassadeur in Berlijn stelde in 1935 dat de Duitse houding onder het nieuwe bewind zelfs was verbeterd. Want anders dan in de laatste jaren van de republiek van Weimar, toen ter rechterzijde intens campagne werd gevoerd rond de Vlaamse kwestie, was er nu in de gemuilkorfde pers geen sprake meer van dat onderwerp, en gaf ook de regering op een geloofwaardige wijze blijk van goede wil.⁹³

Dit beeld was evenwel bedrieglijk. De verschillende particuliere initiatieven van Duits-Vlaamse toenadering die zich tijdens de republiek van Weimar zonder inwerking van de overheid hadden ontwikkeld in het maatschappelijke domein raakten immers als het ware verstaatst in het totalitaire bestel van het Derde Rijk.

Zo werd de werking naar Vlaamse en Nederlandse studentenkringen toe – vóór 1933 in handen van de Verein Deutscher Studenten – vanaf 1934 gebundeld in de Keulse Aussenstelle West van de Reichsstudentenschaft. Het was daar dat in 1936 de Duitse pilaar van de DeVlag het licht zag.⁹⁴ Het ministerie van Propaganda hield tussen 1934 en 1938 in Essen kantoor voor contacten in Nederland, België en Luxemburg, onder leiding van Robert Holthöfer, perswoordvoerder van het verbond van de Roer-mijnbouw.⁹⁵

92. P. KLEFISCH, *Das Dritte Reich und Belgien 1933-1939*, Frankfurt–Bern–New York, 1988 (Europäische Hochschulschriften, 531), p. 14.

93. P. KLEFISCH, *Das Dritte Reich [...]*, p. 207.

94. Cf. F. SEBERECHTS, *Geschiedenis van de DeVlag. Van Cultuurbeweging tot politieke partij 1935-1945*, Gent, 1991, p. 14.

95. Over het Büro Holthöfer, cf. onder meer B. DE WEVER, *Greep [...]*, pp. 197, 324, 332.

De nazi-partij liet zich ook niet onbetuigd. In de afdeling Elberfeld van het Reichskommissariat van de NSDAP was zeker sinds 1934 Wolfgang Ispert – die al in de jaren twintig betrokken was geweest bij studentikoze Duits-Vlaamse contacten – belast met “*westelijke grenslandkwesties*”. Ispert had in Vlaanderen contact met informanten, vaak Duitse studenten, die regelmatig verslag uitbrachten over de politieke toestand.⁹⁶ De nazi-gouwleider van Keulen Joseph Grohé belegde in juli 1936 in Bad Godesberg een vergadering van personen en vertegenwoordigers van instellingen die zich bezighielden met Vlaams-Nederlandse vraagstukken.⁹⁷

Er was dus na 1933 ongetwijfeld weer een soort Duitse Flamenpolitiek, dat wil zeggen, belangstelling van staatswege voor de Vlaamse kwestie. Maar was dat ook al zo in de periode van 1918 tot 1933? Dat was de vraag die het vertrekpunt vormde van onderhavige studie.

De Flamenpolitiek van de Eerste Wereldoorlog was een beleid tot vestiging van een Duitse hegemonie over een ontwricht België. Zij was bedoeld om als hefboom te dienen voor een duurzame Duitse inwerking, door een anti-Belgische radicalisering uit te lokken bij een gedeelte van de Vlaamse beweging. Men kan zich voorstellen dat een naoorlogse Flamenpolitiek in het verlengde daarvan zou hebben gelegen: destabilisering van België door stelselmatige steun aan de Vlaams-nationalisten. Dat zulks de bedoeling geweest was van de opeenvolgende regeringen van de republiek van Weimar, dat Duitsland dus na 1918 nog aan Flamenpolitiek zou hebben gedaan, wordt evenwel door de beschikbare documenten van het bevoegde ministerie niet bevestigd.

Men was integendeel sinds het einde van de oorlog de mening toegedaan dat de Duitse belangen dringend vereisten zo vlug en kordaat mogelijk een streep te zetten onder de Flamenpolitiek. Niet-inmenging in de Vlaamse zaak bleef gedurende heel de periode van de republiek van Weimar de richtlijn van het Duitse beleid die slechts in de eerste jaren betwist was geweest. Dat de regeringen in Berlijn elke openlijke steun aan of solidariteit met de Vlaams-nationalisten angstvallig vermeden, spreekt uiteraard vanzelf. Het moet echter niet betekenen

96. PAB, R 70354, Brief van Ispert aan Legationsrat von Rintelen (Buitenlandse Zaken), Elberfeld, 9 juli 1934; Brief van Buitenlandse Zaken aan Ministerie van Propaganda, Berlijn, 28 juli 1934; Brief van Minister van Propaganda aan Buitenlandse Zaken, Berlijn, 21 augustus 1934.

97. M. BAERLECKEN, *Cyriel Verschaeve, ein Mythos in Deutschland?*, in: *Verschaeviana, Jaarboek 1993*, pp. 131-173; hier pp. 146-147.

dat er achter de schermen niet toch een discrete samenwerking bestond. Dat was de veronderstelling die Wullus in het begin van de jaren twintig koortsachtig trachtte te bewijzen.

Maar ook de interne briefwisseling tussen de verschillende ambassadeurs in Brussel en de centrale in Berlijn bevat geen enkele aanwijzing dat samenwerking met radicale flaminganten, zij het verdoken, als bespreekbare optie voor de officiële Duitse politiek werd beschouwd. De waarschuwing dat Duitsland daardoor eigen belangen op de helling zou zetten, loopt integendeel als een rode draad doorheen de diplomatieke correspondentie van de jaren twintig en de vroege jaren dertig. De officiële Duitse instanties werden ook verontrust door de bemoeienissen van particulieren ter rechterzijde met de Vlaamse zaak. De Duitse vertegenwoordigers in Brussel leverden als het ware slag op twee fronten. Aan de ene kant waren ze gedurig in de weer om de wantrouwige Belgen te overtuigen van de oprechte bedoelingen van hun regering. Anderzijds zetten ze zich schrap tegen de verbroedering van Duitse en Vlaamse nationalisten die zich voordeed buiten de verantwoordelijkheid van de overheid om, maar waardoor hun betuigingen van goede wil in de ogen van het Belgische publiek toch telkens weer werden gelogenstraft.

Oswald was vanuit Brussels standpunt de hoofdopruststoker met zijn artikel in 1929 in de *Süddeutsche Monatshefte*. De daardoor uitgelokte herrie veroorzaakte onrechtstreeks dat de bevoegde ambtenaar op Buitenlandse Zaken de officiële Duitse houding voor het eerst op 14 september 1929 in een uitvoerige instructienota vastlegde. Daarin zei von Bülow eigenlijk niets nieuws. Van belang is het document juist als samenvatting en bekrachtiging van een visie op de Duits-Belgische betrekkingen, die al in de jaren voordien was ontwikkeld. Von Bülow liet er geen twijfel over bestaan dat de goede verstandhouding met de Belgische regering voor Duitsland te verkiezen viel boven samenwerking met de Vlaams-nationalisten. Hij ging zelfs een stap verder. Hij stelde uitdrukkelijk dat het doel van de Vlaams-nationalisten, de vernietiging van België, niet noodzakelijk strookte met het Duitse belang. Want Duitsland had niets te winnen bij een aansluiting van Wallonië bij Frankrijk. Op het kernpunt van de visie op België, de beoordeling van de Belgische rol in de Europese politiek, stonden de opvattingen van de regering en die van de Vlaamsvriendelijke Duitse nationalistes dus lijnrecht tegenover elkaar. Oswald en zijn volgelingen wensten de vernietiging van België omdat ze het als een vazal van Frankrijk beschouwden. De regering achtte België daarentegen kennelijk in staat een zelfstandig en niet noodzakelijk tegen Duitsland gericht beleid te voeren.

Dit alles wil niet zeggen dat het officiële Duitsland zich helemaal niets aantrok van de Vlaamse beweging. Uit de regelmatige berichtgeving van de ambassade over elk belangrijk Vlaams feit blijkt integendeel dat de belangstelling intens was, zeker

intenser dan vóór de Eerste Wereldoorlog. De reden ligt voor de hand. Duits-vijandige gevoelens leefden gedurende de jaren twintig vooral in Franstalige Belgische kringen. Naarmate de Vlaamse invloed groeide, kon Duitsland dus hopen op een geleidelijke dooi in de relatie met België. Daarbij ging de Duitse voorkeur – ook dit blijkt uit de diplomatieke correspondentie – duidelijk niet uit naar de politieke erfgenamen van het activisme, de Vlaams-nationalisten, maar naar de gematigde meerderheidsvleugel van de Vlaamse beweging rond van Cauwelaert. Herhaaldelijk wees de ambassade erop dat de nationalisten bij de bevolking slechts over een beperkte achterban beschikten. En een radicale minderheid was voor Duitsland uiteraard echt niet interessant.

In het Europa van Versailles was België geen voorwerp van Duitse machtspolitiek meer, zoals tijdens de oorlog. Het was een buurland waarmee Duitsland op voet van gelijkheid – zoals von Bülow het formuleerde – “*politieke alsmede economische zaken*” hoopte te doen. De Vlaamse beweging was geen instrument meer van Duitse hegemoniale ambities. Zij was een factor in de Belgische politiek waarvan men hoopte dat hij de bereidheid in België om met Duitsland zaken te doen, kon bevorderen. Daarbij werd vooropgesteld dat de opgang van de Vlaamse beweging door niets werd belemmerd.

Gedurende de jaren twintig en de vroege jaren dertig lopen twee vaststellingen als een rode draad doorheen de berichtgeving van de Duitse ambassade in Brussel: dat de Vlaamse beweging er op eigen kracht op vooruitging en dus geen steun van buitenuit nodig had; en dat elke Duitse inmenging de Vlaamsvijandige krachten in de kaart zou spelen en de vanuit Duits oogpunt wenselijke verdere opgang van de Vlaamse beweging zou stremmen. Dat betekende dat afzijdigheid het enige gepaste beleid was om in het eigen Duitse belang de Vlaamse beweging voor schade te behoeden. Geen Flamenpolitik voeren was dus als het ware de Flamenpolitik van de republiek van Weimar.

Er waren op die regel toch ook uitzonderingen. Uit de periode van de republiek van Weimar zijn vier gevallen bekend waarin officiële Duitse instanties zich wel in Vlaamse of Belgische aangelegenheden mengden. Het eerste geval dagteekent uit de zomer van 1919 toen de Duitse regering een subsidie zou hebben uitgekeerd aan het pro-activistische Hollandse weekblad *De Toorts*. Dat beweert Wullus⁹⁸, zonder enige aanvoering van bewijzen. Het verhaal dat Kaufmann, de Duitse agent van Wullus, misschien van horen zeggen aan de weet kwam op zijn speurtochten in het activistische milieu in Duitsland, klinkt nochtans geloofwaardig.

98. RUDIGER, *Flamenpolitik [...]*, p. 379.

Want een soortgelijke transactie een jaar later is aan de hand van beschikbare archiefstukken wel bewijsbaar: de levering in juni 1920 van 50.000 kilogram goedkoop papier aan het tijdschrift *Ons Vaderland*.⁹⁹ Die operatie werd, in samenwerking met Duitse Vlamingenvrienden en activistische ballingen in Nederland, bedisseld door Rudolf Asmis. Die was op het ministerie van Binnenlandse Zaken bezig met de “afwikkeling” van het bezettingsbestuur en maakte van die positie gebruik om op eigen houtje nog aan Flamenpolitiek te doen. Men kan vermoeden dat – indien de bewering van Wullus klopt – ook de subsidie voor *De Toorts* een jaar eerder, het werk was van Asmis. Als dat zo was dan gebeurde die transactie, net zoals de steun aan *Ons Vaderland*, zonder medeweten van het ministerie van Buitenlandse Zaken. Die Duitse regeringsinstantie was voor zulke beslissingen eigenlijk bevoegd, maar bestreed ook van meetaf aan kordaat de naoorlogse activiteiten van Asmis.

Het derde geval van verdoken inmenging in de Belgische politiek was de beslissing in oktober 1928 om de brochure van Verhulst over de Leuvense franctireurskwestie met Duitse regeringssubsidies uit te geven. Verantwoordelijk daarvoor was Neumeister, adjunct-referent op Buitenlandse Zaken, die sinds einde de jaren twintig bevriend was met Oszwald en met Verhulst zelf. Het was dankzij die relatie dat Verhulst, die het als lector Nederlands aan de universiteit Göttingen wellicht niet al te breed had, zich ongetwijfeld in meer attenties vanwege de overheid mocht verheugen dan de meeste andere activistische ballingen. De uitkering van 300 mark voor zijn galoperatie, het erepensioen van de rijkspresident: “*Flamenpolitik*” of menslievendheid?

Pure menslievendheid was het natuurlijk niet. Verhulst zou er nooit voor in aanmerking zijn gekomen, had hij zich niet verdienstelijk gemaakt voor de Duitse politiek. Maar welke van zijn verdiensten stelden de Duitsers bijzonder op prijs? Dat blijkt uit de aantekening waarmee Neumeister in 1932 het verzoek om een erepensioen voor Verhulst motiveerde. Hij schreef niet: de man helpt ons België te ontwrichten. Hij verwees naar iets anders: Verhulst had altijd het Duitse standpunt verdedigd over de schuld aan de oorlog, de franctireurs, de herstelbetalingen. Kenschetsend is ook dat Oszwald slechts een nietszeggende dankbrief oogstte toen hij een jaar eerder een brochure van Verhulst tegen kardinaal Van Roey naar Buitenlandse Zaken stuurde, vergezeld van een eigen vurig pleidooi voor de destabilisering van België. Voor de Duitse politiek was Verhulst in de tussenoorlogse periode niet van belang als Vlaams-nationalist, maar als propagandist van het Duitse geschiedbeeld.

99. Cf. W. DOLDERER, *Deutscher Imperialismus [...]*, pp. 235-236.

Naast de kwestie Eupen-Malmédy was vanuit Duits oogpunt het geschil over de franctireurs ongetwijfeld het meest gevoelige dossier in de relatie met België. De zaak kwam juist in 1928 weer volop in de kijker te staan door de publicaties van Meurer en Mayence en de inhuldiging van de nieuwe Leuvense universiteitsbibliotheek.¹⁰⁰ Het spreekt vanzelf dat de Duitse regering in haar nopjes was met een Vlaamse getuige die in dit geschil haar versie bepleitte. Dat ze met subsidies tussenbeide kwam in een Belgische polemiek over de franctireurs-kwestie, was zeker een onvriendelijk gebaar, maar had niets te maken met steun aan Vlaams-nationalisten.

Zulke ‘verzachtende omstandigheden’ kunnen echter niet meer worden ingeroepen voor het vierde geval van Duitse inmenging, de beslissing in december 1928 om de tijdschriften *Vlaanderen* en *Jong Dietschland* met telkens 3.000 mark te steunen. Dit was een maatregel die haaks stond op de officiële lijn van de Duitse politiek – als men tenminste niet wil veronderstellen dat de opeenvolgende ambassadeurs in Brussel en de bevoegde ambtenaren in Berlijn schizofreen waren –, en die alleen verklaarbaar is door de persoonlijke invloed van Oszwald op Neumeister. Vraag is of Neumeister de transactie op eigen houtje bedisselde zonder medeweten van zijn onmiddellijke chef, von Bülow. Of was die het daarmee eens? Von Bülow kende de uitgever van *Jong Dietschland*, Victor Leemans. Hij had er in juni 1928, een half jaar eerder, uitdrukkelijk mee ingestemd dat die in besloten kring een spreekbeurt hield in Berlijn. Anderzijds was von Bülow blijkens zijn instructie van september 1929 tegen Duitse materiële steun aan Vlaams-nationalisten gekant. Zou hij in negen maanden tijd zo grondig van mening zijn veranderd?

Uit de aantekening van Neumeister blijkt dat de twee tijdschriften steun ontvingen uit Nederland. Van Duitse kant, tenminste uit regeringsfondsen, hadden ze tot dan toe kennelijk nog geen geld gekregen. Anders had Neumeister daar wellicht gewag van gemaakt en had hij – waren de twee tijdschriften op de persafdeling van Buitenlandse Zaken al bekend geweest als ontvangers van Duitse steun – zijn voorstel ook niet zo omslachtig moeten motiveren.

Dat het niet bij een voorstel bleef, maar dat het geld daadwerkelijk werd uitbetaald, blijkt uit de aantekening van einde juli 1929 waarin Neumeister het verzoek om een subsidie voor een Duitsland-reis van Leemans afkeurde. Hij wees erop dat *Jong Dietschland* al een “Geldzuwendung”, “uitkering van geld” – let op het

100. Cf. W. SCHIVELBUSCH, *Die Bibliothek von Löwen. Eine Episode aus der Zeit der Weltkriege*, München–Wien, 1988, pp. 156-167.

enkelvoud – had gekregen, en bovendien zendingen van boeken en tijdschriften. Waar kwamen die vandaan? Uit de correspondentie tussen het consulaat-generaal in Antwerpen en het ministerie in Berlijn weten we dat er in 1926 sprake van was gegadigde Belgen regelmatig te voorzien van Duitse publicaties, al is er geen bewijs dat dat daadwerkelijk gebeurde. Was het dat wat Neumeister bedoelde? Of waren de boeken en tijdschriften voor *Jong Dietschland* afkomstig uit particuliere bron? Het verhaal van de subsidie voor de twee Vlaams-nationale periodieken laat heel wat vragen open. Eén ding staat echter vast: de beschikbare documenten bevatten geen enkele aanwijzing dat een soortgelijke transactie zich met goedkeuring van het ministerie van Buitenlandse Zaken eerder al had voorgedaan of dat ze zich in de jaren tot 1933 nog eens herhaalde.

De uitkeringen aan *Vlaanderen* en *Jong Dietschland* waren dus de enige keer gedurende de periode van de republiek van Weimar dat Oszwald erin slaagde politieke munt te slaan uit zijn relatie met Buitenlandse Zaken. Over het algemeen was zijn advies daar alleen gewenst als het ging om de Flamenpolitik van de Eerste Wereldoorlog of de nasleep ervan. Door zijn verleden en zijn functie op het rijksarchief was Oszwald de meest gezaghebbende deskundige terzake. Tegelijk was hij de spilfiguur in het wereldje van Duitse “*Vlamingenvrienden*”. In zijn persoon en in die van Neumeister was er vanaf het einde van de jaren twintig een informele band tussen de regering en de particuliere kringen in Duitsland die in de Vlaamse zaak geïnteresseerd waren.

In de eerste helft van de jaren twintig bestond zo’n communicatiekanaal tussen de Vlaanderen-lobby en Buitenlandse Zaken kennelijk nog niet. Anders was de verwarring op het Berlijnse ministerie wellicht niet zo groot geweest telkens wanneer in België de Deutsch Flämische Gesellschaft weer eens in de kijker kwam. De totale onwetendheid van de bevoegde ambtenaren die begin 1923 en einde 1926 telkens een omslachtig onderzoek instelden om hun licht op te steken over de Gesellschaft, is het beste bewijs dat er van samenwerking, laat staan van medeplichtigheid, geen sprake was.

Een actieve kern van de Gesellschaft bestond na de oorlog alleen nog in Berlijn rond Wolfgang von Unger. Tot februari 1921 kon die op eigen houtje – misschien met steun van Asmis op Binnenlandse Zaken? – nog het verbondsblad in stand houden. De laatste openbare manifestatie van de Gesellschaft was een Vlaamse avond in maart 1922. Een jaar later kon Fritz Norden nog ‘verschillende’ leden opsporen die het oneens waren over de vraag of ze de werking al dan niet wilden voortzetten. Helaas noemde Norden geen namen. Het lijkt niet onwaarschijnlijk dat het von Unger was die zich uitsprak voor het behoud van de Gesellschaft, terwijl al de andere zegslieden van Norden er niet meer van wilden weten. Zeker

en vast was de Deutsch-Flämische Gesellschaft na de oorlog niet de vervaarlijke propaganda-machine – indien ze dat ooit geweest was – zoals Wullus ze afschilderde.

Wullus was als het ware de ‘Belgische Oszwald’ die in de jaren twintig zijn uiterste best deed om een naoorlogse dooi tussen de twee landen te dwarsbomen. De feiten waarmee hij zijn propaganda staaftde, waren niet per se fout. Maar hij gaf er toch een erg overtrokken voorstelling van. Een blijk van ongeoorloofde Duitse inmenging was volgens hem al dat in het kader van een Nederduitse week in maart 1921 in Berlijn ook een Vlaamse avond doorging, of dat de Platduitse vereniging op 18 april 1921 in Bremen een Vlaamse student uit Göttingen als gastspreker had uitgenodigd. Uit een brief van von Unger aan zijn Duitse agent Kaufmann waarin von Unger het over de “*onmogelijkheid*” had “*in de tegenwoordige moeilijke situatie*” openlijk voor de Vlamingen op te komen, concludeerde Wullus dat “*Duitsland*” de Vlaams-nationalisten weliswaar niet openlijk, maar heimelijk steunde, in de hoop later weer te kunnen overgaan tot openlijke steun.¹⁰¹

Zijn inlichtingen over het reilen en zeilen van het naoorlogse Duitsland waren grotendeels afkomstig van Kaufmann. Die spioneerde ijverig in het milieu van uitgeweken activisten en tekende klakkeloos alles op wat hij hoorde. Men dient er echter rekening mee te houden dat genoemde activisten vaak gefrustreerde ballingen waren wiens verhalen over goede relaties met hoge en hoogste kringen, voortdurende Duitse steun, en de op til zijnde revolutie in België, wellicht met een korreltje zout moesten worden genomen.

Maar lag het anderzijds niet voor de hand in de voortzetting van de Flamenpolitiek te geloven? Was die politiek niet precies uitgedacht voor na de oorlog?¹⁰² Dat klopt in principe, alleen moet men eraan toevoegen: ‘voor na een oorlog met onbesliste afloop’. De nuance is belangrijk. Een vrede door vergelijk was tot in de herfst van 1918 de grootste denkbare tegenslag voor de militaire en politieke leiders van het Duitse keizerrijk. In zo’n geval had Duitsland het bezette België weliswaar moeten ontruimen, maar was toch een grote mogendheid gebleven met hegemoniale ambities en de middelen om die ambities kracht bij te zetten. Dit was het ‘worst case scenario’ waarin de Flamenpolitiek haar verhoopde naoorlogse vruchten had moeten afwerpen. Een verslagen en grotendeels ontwapend Duitsland, paria van de volkengemeenschap, had in de eerste plaats het belang internationaal eerherstel, zo mogelijk een herziening van het vredesverdrag, te krijgen en niet een westelijk buurland te ondermijnen.

101. RUDIGER, *Flamenpolitiek [...]*, p. 370; pp. 377-378.

102. Cf. L. WILS, *Honderd jaar [...]*, deel 2, p. 199.

Er was dan ook al vanaf de laatste maanden van de oorlog geen ‘Duitse’ Flamenpolitiek meer. Er waren aan Duitse kant verschillende groepen en instanties die in verschillende mate in de Vlaamse zaak geïnteresseerd waren. Het vroegst, al enkele weken voor de capitulatie, nam de regering in Berlijn – die in de laatste twee oorlogsjaren trouwens niet veel meer te zeggen had – voorgoed afstand van een beleid van inmenging in de Vlaamse beweging.

Getuige daarvan is de brief van 30 augustus 1918 van rijkskanselier Georg von Hertling aan Franz Josef Pfeleger, referent voor katholieke aangelegenheden bij het bezettingsbestuur in Brussel. De kanselier gaf daarin te kennen dat hij niet geloofde in de slaagkansen van het activisme, volgens hem een “*door Duitse steun met moeite overeind gehouden particuliere actie van enkele gedeeltes van de Vlaamse bevolking*”.¹⁰³ Daartegenover wilden de gouverneur-generaal en het burgerlijk bestuur voor Vlaanderen in Brussel, die al vanaf einde 1917 de stuwende krachten achter de Flamenpolitiek waren geworden, van geen ophouden weten. Op het ministerie van Binnenlandse Zaken in Berlijn hielden enkele veteranen van het bezettingsbestuur nog tot 1921 hun pogingen vol om de Flamenpolitiek nieuw leven in te blazen.

Sinds die tijd beperkte de belangstelling in Duitsland voor het Vlaams-nationalisme zich tot de kring van particuliere ‘Vlamingenvrienden’ ter rechterzijde, met een versterkte intensiteit vanaf 1926. Er ontstonden in die periode Duits-Vlaamse verenigingen zoals de Bund der Vlamingvrienden, er waren ontmoetingen op tal van congressen en seminaries, er waren ook grootse projecten (zoals het fantastische idee met Duits geld een Kempische steenkoolmijn te kopen voor de Vlaams-nationalisten).¹⁰⁴ Men kan gissen dat het niet bij projecten bleef en het Vlaams-nationalisme daadwerkelijk materiële steun ontving van belangstellende Duitse kringen. Enkele gevallen waarin dat gebeurde of waarin er van dergelijke hulp sprake was, zijn bekend.¹⁰⁵ Of het evenwel om meer ging dan om alleenstaande gevallen, is aan de hand van de tot dusver beschikbare documenten niet vast te stellen.

WINFRIED DOLDERER
WOLKENBURGSTRASSE 1
D-53177 BONN

103. W. DOLDERER, *Deutscher Imperialismus [...]*, pp. 189-190; H.J. ELIAS, *25 jaar [...]*, deel 1, p. 83.

104. W. DOLDERER, De nieuwe Duits-Vlaamse toenadering [...], jg. 47, 1988, nr. 2, p. 131.

105. Zo bezorgde Oszwald in de zomer van 1927 het Leuvense KVHV een hele bibliotheek Duitse boeken; cf. W. DOLDERER, De nieuwe Duits-Vlaamse toenadering [...], jg. 46, 1987, nr. 4, p. 221. Rond dezelfde tijd in 1927 bood de Duitser Wilhelm Stengel geld aan voor het weekblad *Vlaanderen*. cf. L. WILS, *Honderd jaar [...]*, deel 2, p. 208.